

A NÉMET KLASSZIKA ÉS A BIBLIAI HAGYOMÁNY, AVAGY MI AZ ONTIKUS KULTÚRTÖRTÉNET?

I

Kant óta elfogadott az az alapelv, hogy a gondolkodás megfelelő tapasztalatok hiányában nem eredményez ismereteket. A tapasztalat kétféle lehet: transzcendentális vagyis szellemi és a fizikai világhoz kötődő érzéki tapasztalat. Kant szerint a lehetőségeivel következetesen számot vető, kritikus filozófia csak az utóbbival foglalkozhat, az ismeretkritika lehetőségeit meghaladó szellemi tapasztalat pedig a kinyilatkoztatás igazságait vizsgáló teológia illetékességébe tartozik. Ha arra gondolunk, mennyi zavart okozhat a vallási tételeknek vagy a különféle babonás hiedelmeknek, mesés képzelgéseknek a fizikai dolgok közé keveredése, értjük és nagyra értékeljük világos elhatárolásukat. Most azonban mégsem erről kívánunk beszélni, hanem arról, hogy megkülönböztetésük szükségessége indokolhatja-e merev, irracionális elszakításukat, tekinthető-e kielégítőnek és mértékadónak az a megoldás, amely a világot és az emberi létezést egy szakadék két oldalán elhelyezkedőnek mutatja. Hiszen a tapasztalás két válfájának van köze egymáshoz, értelmetlen elszakítottságukban jelenségeik sokkal kevésbé áttekinthetők, mint kapcsolatuk tekintetbevétele esetén.

Ha érzéki és szellemi tapasztalás kapcsolatát az érzéki oldalról kiindulva vizsgáljuk, nem sokra jutunk. Tulajdonképpen Kant a magánvaló dolog föl vételével, a kategorikus imperativus fogalmának kialakításával, az a priori szemléleti formák reflektálásával ezt az utat járta. Tanításának utóélete úgy tekinthető, mint e fogalmak cáfolatának, a gondolkodás hatóköréből kizorításának története. Ma az a szakadék, amely az érzéki és a szellemi tapasztalást — Kant eredeti koncepciója értelmében is — elválasztotta egymástól, még mélyebb, még áthidalhatatlanabb, még kiismerhetetlenebb, mint eredetileg volt. Az utóbbi két évszázad gondolkodástörténete és a jelenlegi helyzet azt a benyomást erősíti, hogy leküzdésére csak ellentétes irányból, a szellemi tapasztalás oldaláról kiindulva lehet esélyünk. Egyfelől tehát a mai helyzetet elismerve Kant illúzióival szemben is tudomásul kell vennünk, hogy a szellemi tapasztalásnak nincs intellektuálisan megragadható, azaz az ismeretkritikai gondolkodás által méltányolható megnyilvánulása. Kapcsolatuk áttekintése céljából tehát a szellemi tapasztalásból kiindulva kell gondolkodásunk egész rendszerét megalapoznunk.

Bár a szellemtudományok nagymértékben megcsínylették szellemi és érzéki tapasztalás végletes és értelmetlen elszakítását, a kedvezőtlen helyzet oldására erőtlenneknek bizonyultak. A szemléletüket a fizikai világ fölé emelő eszméket ugyanis — a német idealizmustól távolodás mértékében — korunk gondolkodása elerőlténítette. Csak a kinyilatkoztatásra hivatkozó vallástudomány volt képes arra, hogy a szellemi tapasztalatot ne vérszegény eszmének, hanem hagyománynak tekintse, hogy a vallási művek szöveggé lefokozásának útjába álljon, és az Írás szellemét a betűk szellemtelen uralmától megóvja. De az már a teológia lehetőségeit is meghaladja, hogy a jelen helyzetet leküzdve, a szellemi és az érzéki tapasztalás közötti szakadék áthidalását kezdeményezze. Hiszen amikor a szellemi tapasztalást isteni kinyilatkoztatásnak mondja, az ismeretkritika megszabta keréfeiken belül marad és

nincs lehetősége arra, hogy a vallási műveket elemzően írja le, és a kultúrtörténeti hagyomány egészében betöltött szerepüket hitelesen ábrázolja.

Mi tehet bennünket képessé arra, hogy az ismeretkritikát meghaladva a szellemi tapasztalást tegyük meg gondolkodásunk alapjául, hogy a szellemi tapasztalatok, a hagyomány intellektuális megvilágítására vállalkozzunk, és belőle kiindulva tisztázzuk a tapasztalás két formájának: a dolgok és a jelenségek érzéki tapasztalásának, valamint az életünknek mértéket adó létproblémákban való tájékozódásunk kapcsolatát? A kérdésre kérdéssel felelünk. Vajon mi az oka annak, hogy az ismeretkritika csak az érzéki tapasztalás elemzését vállalja, hogy csak intellektuálisan megalapozható, azaz az inumanens világra vonatkozó ismereteket tart intellektuálisan megvilágíthatónak, és például Aquinói Tamással ellentétben mellőzi a hitigazságok értelmének ésszel belátását, de legalábbis saját lehetőségeit meghaladónak tekinti? A kérdésünkre adandó válasz így hangzik: az ismeretkritika alanya, úgy látszik, csak az érzéki tapasztalás hordozójának tudja magát, csak a fizikai világban képes kielégítően tájékozódni, és a szellemi, a transzcendentális tapasztalat számára olyan idegen terepnek számít, amelynek megközelítésétől a legbölcsebb tartózkodnia. Más szóval az ismeretkritika megeremítője és művelője polgár, akit körülményektől behatárolt világában a gyakorlatias alkukat sugalló "józan ész" vezérel, nem pedig az isteni személytől elválaszthatatlan igazság, és nem annak arisztokratikus képviselőtét tartja tulajdonképpeni feladatának.

A polgár a fizikai tapasztalást, a spekulációnak tartalmat adó érzeteket, "az érzékek csöcselékét" lenézi, és racionális konstrukciók révén reméli őket megemelni, használható, értelmes ismeretekké rendezni, a létre kérdező ész segítségével a létigazságra vonatkoztatni. Az arisztokrata viszont a szellemi tapasztalatot, a létigazságnak a hagyományban adott kultúrtörténeti tapasztalatát transzcendens eredetének megfelelően elsődlegesnek tekinti. Azért is vállalkozik bármiféle ésszerű mérlegelést megelőző, föltétlen személyes képviselőtetre. Az arisztokratikus nézőpontot akkor sikerül a polgáritól világosan elválasztani, a hagyományt, a transzcendens létigazság tapasztalatát megvilágítani (nem utolsósorban a hitigazságok kultúrtörténeti jelentőségét belátni), ha az igazság föltétlen erejébe vetett hitünk személyes, szellemi-kulturális érvényesítésére vállalkozunk, és ennek megfelelően (a történelem korábbi szakaszaitól eltérően) álláspontunk intézményes, gyakorlati megerősítésétől is következetesen tartózkodunk. Az álláspontját kizárólag szellemileg megalapozó arisztokratikus értelmiségi szerint kezdeményezhető az ismeretkritika meghaladása, a gondolkodásunk és ember voltunk tulajdonképpeni alapjának tekintett szellemi tapasztalat hiteles számbavétele. Így látható be, hogy a fizikai világ jelenségeiben csak a szellemi-kulturális problémák birtokában tudunk kiigazodni, válik lehetségessé az érzéki és szellemi tapasztalás harmonikus összekapcsolása, viszonyuk kielégítő leírása.

Mint minden szellemi teljesítménynek, a kanti kritikának is szellemi-kulturális előfeltételei vannak, mint minden műben, az övében is bizonyos szellemi tapasztalat tükröződik. A megismerés kanti kritikáját azonban az arisztokratikus szempont fölvetelésének elmaradása miatt — végtelen kidolgozottsága, a megismerés mozzanatainak szinte aggályos számbavétele ellenére — a szellemi-kulturális szempont elhanyagolása jellemzi. A polgári nézőpontot képviselő Kant ugyanakkor azért nyújt szellemi teljesítményt, mert polgári kultúratízstetel jellemzi, elismeri azokat a határokat, amelyek mibenlétét egyébként nem érti, és személyesen nem képviselhető, közvetlenül meg nem világítható szellemi tapasztalatát ily módon közvetve mégis érvényesíti. Teljesítményének viszonylagosságát az okozza, hogy saját kultúratízstetét a dolgok mértékévé megtéve (egyfelől a hagyomány képviselőtetre

kész, arisztokratikus szemléletet fölöslegesnek, másfelől a kultúrát nem tisztelő polgári mentalitást elképzelhetetlennek tüntetve föl), az ismeretkritikát kielégítő megoldásnak tartja, a hiteles gondolkodás és magatartás biztosítékának tekinti.

A szellemi tapasztalat hiteles számbavételét, a hagyomány kritikáját, intellektuális megvilágítását vállaló arisztokratikus értelmiségi azonban mégis a kanti kritikára támaszkodik, hiszen vállalkozásában bizonyos értelemben annak folytatását látja. Érzéki és szellemi tapasztalás megkülönböztetésének nagyvonalú programja, a vallási, metafizikai, mesés stb. képzeteknek a fizikai világból való kikapcsolása nélkül nem kísérelhetné meg a szellemi tapasztalat megvilágítását, annak még szándéka sem foganhatna meg benne. Bármennyire világosan érti intuitíven az európai társadalom arisztokratikus beállítottságú tagja az általa képviselt hagyományt, személyesen bármennyire föltétlenül azonosul vele, tragikus módon történelmi sorsában addig a civilizáció személytelen szerkezetének foglya marad, amíg az őt mozgató és a kultúrában élő szellemi tapasztalatot nem sikerül megvilágítania, amíg nem teremti meg annak föltételét, hogy e tapasztalat a társadalmi minden polgára számára átláthatóvá, hozzáférhetővé váljon. A megismerés polgári és a hagyomány arisztokratikus kritikája eképpen az értelemteljesülési folyamat nélkülözhetetlen részének számít.

Az ismeretek korrektsége érdekében Kant óv a metafizika végső kérdéseinek bolygatásától, a világ egészére, a lélekre és Istenre vonatkozó kérdések föltételétől. Századunkban Heidegger Kantra emlékeztetően figyelmeztet — de immár a transzcendens lét szellemi értékeinek védelmében — az efféle merényletek veszélyességére. Mint tudjuk, mindkettejük tiltása hatástalan maradt, mert nem számoltak az igazság, a szellem, a lét problémáinak személyességével. A metafizikai kérdések személyessége abban nyilvánul meg, hogy hiába tartózkodik az ember kifejtett tételek kimondásától, hiába hajtogatja esetleg magában, hogy mint szolid tudós nem lehet illetékes megfűtelésükben, egy idő után tudta és beleegyezése nélkül e kérdések eldönthetatlensége és kétértelműsége kezd a világ, a lélek, az Isten jellemző sajátosságának tűnni, és befolyásolja mint be nem vallott, el nem ismert metafizikai koncepció a gondolkodás alakulását. A gondolkodó személyéhez tartozó metafizikai mozzanatot intellektuálisan megalapozni, a dolgokból kiindulva kifejteni, cáfolni vagy bizonyítani nem lehet, de nem is szükséges. Annál nélkülözhetlenebb viszont a hagyományban adott transzcendentális, szellemi tapasztalat elsőbbségének elismerése és a gondolkodás általa történő megalapozása, mert fényében világossá válik, hogy ítéleteink, magatartásunk kétértelműségét, személyiségünk zavarait nem a világ szerkezete magyarázza, bennük az érvényes, de szellemileg jelentéktelen koncepciók elégtelensége és kialakítóiknak a kultúratisztelet hiánya miatti nevetséges ostobasága mutatkozik meg.

II

A gondolkodás szellemi-kulturális előföltételeit nem a polgári álláspontot elfogadó és a megismeréskritikát kidolgozó Kant, hanem Goethe igyekezett számba venni. A civilizációs intézmények által támogatott történelmi arisztokrácia bukását, a keresztény kultúra érvényének kérdésessé tételét követően, a figyelmet az üdvtörténet jövőbeli távlataira irányítva, Goethe az arisztokratikus mentalitást — a kultúránkat megalapozó bibliai hagyomány jegyében — kizárólag szellemi-kulturális úton kívánta érvényesíteni. Amikor főművének

hősét, Faustot az Isten által próbára tett igaz emberhez, Jóbbhoz hasonlítja, a kereszténységben addig személyes képviselőt nem kapó kiválasztottságeszmét szóhoz juttatva, mintegy észrevétlenül az európai vallási tudatot új formára hozza. Az általa érvényesített elképzelés a Názáreti Jézus követői számára közvetlen feladattá kíséri tenni Krisztus királyi, messiási szerepét. Az Ország eljövetelének, a civilizáció megszentelhetőségének, szellemi-kulturális alapjai átláthatóvá tételének bizonyosságától áthatottan az arisztokratikus mentalitású kiválasztottaknak a kultúratisztelő polgárok szellemi-lelki közösségétől való különbözését meghirdeti. Miközben a polgárság a történelmi arisztokrácia zsarnoksága alóli szabadulását ünnepelte, és egy merőben polgári világ kiépítéséről ábrándozott, miközben ténylegesen megkezdte a szellemi-kulturális örökség megismeréskritikai vizsgálatát, tulajdonképpen eltávolítását, Goethe zseniális sugallatára hallgatva annak az igénynek adott hangot, hogy az intézményes támaszról lemondó jövőbeli szellemi arisztokrácia ne csak a polgárok gazdasági-politikai hatalmától legyen szabad, de magát a hívő polgárok szellemi befolyása alól is kivonja.

Goethének és az utóbbi két évszázadban az ő nyomdokain haladó európai eszmétörténetnek azonban nem sikerült az általa megfogalmazott igényt kielégíteni, az újkori humanizmus erőfeszítéseit megújítva, a szellem kiválasztottjait ténylegesen Isten kiválasztottjaivá emelni. A szellemi arisztokráciának a bibliai igaz emberhez hasonlítása mindaddig hasonló marad, amíg a kiválasztott az értékeknek saját személyében, individualitásában való képviselőtől indul ki, amíg a gondolkodás, a magatartás hitelessé válását személyes föllépésétől várja, és szem elől téveszti az értékeknek a létben gyökerezett kultúrtörténeti, üdvtörténeti folyamatából való származását. Az Ország csak akkor jöhet el, a civilizáció szentségének kinyilvánítása akkor válhat időszerűvé, ha létünk szellemi-kulturális alapjait, az isteni igazság kultúrtörténeti tapasztalásának folyamatát többé nem fedi el a léttapasztalat intellektuális közvetítettségének, a kiválasztás személytelen szellemi jellegének, vagyis a szellemi-kulturális értékek individuális képviselhetőségének az újkori humanizmust átható illúziója. Amíg a keresztény kultúra nem szabadul meg ettől az illúziótól, amely nyilvánvalóan idegen az igazság ontikus jellegét és transzcendenciáját megtapasztaltató, valamint általa az emberi létezés harmóniáját és a világ szemléleti egységét biztosítani kívánó bibliai hagyománytól, addig a szellemi-kulturális értékek elengedhetetlen személyes képviselőtételének és nem kevésbé elengedhetetlen életbeli érvényesítésüknek a feladata megrendítő módon ütközik egymással. Ez Faust esetében azzal a következménnyel jár, hogy az értékek érvényesítésén fáradhatatlanul munkálkodó hős személyes értékképviselője jövátelhetetlen csorbát szenved, lankadatlan igazságkeresésének kudarcaként elvakultságában a maga ásta gödörbe esik.

Goethét az igaz emberség igényének kimondására a — kultúrtörténeti értelemteljesülés és a civilizációs haladás motorjának tekinthető — nyugati keresztény hagyomány tette képessé. A kiválasztottságeszme megfogalmazását az a körülmény segítette, hogy a nyugati hagyomány tulajdonképpen Goethe Faustjáig homályban hagyta azt a kérdést, mennyiben azonosítható a szellemi tapasztalat civilizációs érvényesítése személyes, kulturális képviselőtétellel. Az augustinusi civitas dei polgárai számára Jézus, a pogányok bűnét elvevő Istenbáránya viszonylag közvetlenül, a kultúrtörténeti problémák egy részét elfedve az Ország eljövetelén munkálkodó Krisztus király is. Ugyanakkor a szellemi-kulturális szempontnak a létrendje szerinti elsőbbségét kellőképpen át nem élő nyugati gondolkodásnak az az aggálya késztette Goethét vágya teljesíthetőségének kritikus szemléletére, hogy az igaz ember szellemi szabadságának korlátlan kibontakozása esetén a keresztény társadalom megszegi az

egyetemesség egyelőre civilizációs alapon, a Császár országában teljesülő követelményét. A nyugati civilizáció egészének kérdéseit egybefogó Goethe nem tudta eloszlatni azt a félelmet, hogy az anyagtól magát eloldó, a léttapasztaló kultúra sugallatait közvetlenül megvalósítani igyekvő gondolkodás elveszíti ontikusságát, az idealizmus hibájába esik.

Az ortodoxia hagyományát őrző oroszok viszont, akik ugyan az igaz emberség kultúrtörténeti távlatokat nyitó programját nem kezdeményezték volna, de akiket az elidegenített civilizációs alapokon nyugvó egyetemesség kockázatának aggálya kevésbé korlátozott, Goethe és a német klasszika nyomdokain nagyon is közvetlen formában vetették fel a szellemi tapasztalat személyes képviselőjének kérdését. A szellemi tapasztalat civilizációs érvényesítését felfüggesztő, ezzel szemben képviselőjének feladatát nagy nyomatékkal szöhozz juttató kísérleteik azonban nem a testtől, az anyagtól elszakadásnak azt az idealista vétségét idézték elő, amely az önmagát fegyelmezetten korlátozni kívánó polgári józan ész nézőpontjáról várható lett volna. A Császár országának, a civilizációnak a pogányságát, elidegenedettségének a keresztény társadalmon belül is megoldatlan kérdését fölfedve, meglepő módon az anyagba, a testbe feledkezés, a pogányságba visszazuhanás, a kultúrát nem tisztelő beállítottság eluralkodásának addig homályban maradó veszélyét tették érzékelhetővé. Az oroszok elemzése megmutatták, hogy a szellemi tekintélyek korábbi intézményes biztosítékai, illetve a szellemi tapasztalat jövőendő intellektuális megvilágítása híján, azaz érvényének kérdésessé tétele miatt a keresztény kultúra — Isten országának távlatait elvétele — a civilizáció személytelen viszonyainak fogságába kerül.

A magyar kultúra megkülönböztető sajátossága, hogy a szellemi kiválasztottság illúziójától eleve szabad, hogy körén belül tulajdonképpen senki nem hitt a léttapasztalat intellektuális közvetíthetőségében, a szellemi-kulturális értékek individuális képviselőjében. Nálunk a szellemi álláspontokra helyezkedés egyetlen lehetőségének hosszú ideig a haza sorsával azonosulás, a kultúrtörténeti léttapasztalás áramába való közvetlen bekapcsolódás mutatkozott. Aki "nem tudott mást, mint eldalolni saját fájdalmát s örömet", azaz a kultúrtörténeti léttapasztalatot, mint mindenütt máshol Európában, az intim-individuális élménybe törten, a Léttől elidegenedett világ egységét biztosító civilizáció szempontjaihoz igazítottan kísérte meg előadni, az a magyar kultúrában a valódi ihlet forrásához nem jutott, s "ezért a szent fát félre kellett tennie", itt a költőnek a szellemi halál elkerülése érdekében "annak kellett lennie, mi népe".

Ady életműve és a Nyugat-nemzedék munkássága általában úgy tekinthető, mint amely a szellemi kiválasztottság német-orosz, goethei-tolsztoji koncepciójának dekadenciája idején, a személyes vagy isteni igazság közvetlen kultúrtörténeti megtapasztalásának magyar hagyományára támaszkodva, egyfelől a magánjellegű, individuális élmények, események szellemileg, kulturálisan tartalmassá tételét számunkra is elérhetővé tette, másfelől összeurópai érvénnyel megtapasztaltatta az igaz emberségnek, az Isten által való kiválasztottságnak a szellemi kiválasztottságon túlmutató voltát. Bár Ady és a Nyugat többi kiválósága e tapasztalat ellenére — a legújabbkori európai irodalom más kiválóságához hasonlóan — a szellem kiválasztottja marad, amazokkal ellentétben nálunk a szellemi kiválasztottság elégtelenségének negatív tapasztalata az Isten kiválasztottjává levés pozitív programjával társul. A magyar kultúra sajátos tapasztalatának a bekapcsolása az európai kultúrtörténet folyamatába egyelőre észrevétlen maradt. E jelenség intellektuális megvilágításának eszközei akkor teremtnének meg, ha a szellemi kiválasztottság intellektuális koncepciójából az Isten kiválasztottjának — a bibliai hagyománynak megfelelő — álláspontjára való átlépés megtörténik,

ha Európa az Ady-életmű sugallata szerint leszámol a léttapasztalat intellektuális közvetítettségének illúziójával.

A Messiás, az Ország Ady által sürgetett eljövetele, a civilizáció szent testté nyilvánítása érdekében a szellemi kiválasztottság-program megvalósíthatatlanságát és a kultúrtörténeti léttapasztalat intellektuális közvetítésének képtelenségét a zsidó hagyomány alapján álló gondolkodás leplezte le, amely a civilizációt kezdettől fogva a kultúrától idegen testnek tekintette, és emiatt saját kultúráját felfüggesztette, vagyis a kereszténység hitét nem osztván, annak illúzióitól is szabad maradt. A zsidó vallásnak ez az álláspontja, az igazság személyes képviselőéhez való föltétlen ragaszkodása kizárta az Isten által való kiválasztottságnak az intellektuális közvetítés miatti elhomályosítását. Így teremődött meg annak lehetősége, hogy a bibliai hagyomány keresztény és zsidó értelmezése — az üdvtörténet jelentős mozzanataként — kultúrtörténeti elemzések formájában szembesüljön. Amikor Goethe — a klasszikus szemléletműmód kialakítását, az igaz emberség üdvtörténeti távlatának fölismerését megelőzően — Werther szavaival azokról beszél, akiket az Atya nem adott a Fiúnak, akiket megtartott magának, ezzel a feladattal való szembenézést előlegezi. Amikor pedig századunkban Kafka, Wittgenstein vagy Mandelstam Wertherre emlékeztetve elveti magát az anyagiasságba vesző, a hazugságot világrenddé emelő életet, e feladat kidolgozására vállalkozik.

Az igaz emberré, Isten kiválasztottjává válásnak az európai kultúrában már kétszáz éve hangoztatott igénye akkor teljesülhet, és sikerülhet a szellem kiválasztottjának — az újkori humanizmust zsákutcába vivő — álláspontjáról elmozdulni, ha olyan metafizikát dolgozunk ki, amely a szellemet a bibliai hagyománnyal összhangban a létigazság személyes, kultúrtörténeti megtapasztalásaként írja le. Ez a felfogás a léttapasztalat intellektuális közvetíthetőségének hamis látszatát nem osztó magyar kultúrából kiindulva, és a legújabb kor kultúrtörténetében felhalmozott tapasztalatot kamatoztatva alakítható ki. Az ontikus kultúrtörténet minden korábbi metafizikával ellentétben és a bibliai hagyománynak megfelelően az embert nem a megismerés, hanem a kultúrtörténeti léttapasztalás alanyának, nem elszigetelt individuumnak, hanem a kultúrközösség tagjának tekinti. Ezáltal egyházi és világi gondolkodás megosztottságát meghaladva, sem arra nem kényszerül, hogy a pozitív tudományok redukcionizmusának megfelelően a végső kérdések megvilágításától eltekintsen, sem arra, hogy a teológiához hasonlóan tartózkodjon az állásfoglalástól a világi tudomány "szakkérdéseiben". A világ és az igazság kérdéseinek egységes, átfogó és — az emberi léttapasztalás módszeres bevonása révén — hiteles magyarázata, valamint segítségével gondolkodásunk és magatartásunk hitelessé válása lehetővé teszi, hogy a jövőben világunk ne idegenedjen el az igazságtól, a társadalom teste, a civilizáció annak lelkétől és szellemétől, a kultúrától. A gondolkodásnak a korábbi, elidegenedett állapothoz igazított rendjét felváltó új rendje megmutatja, hogy a megosztottság, a létünk szellemi alapjaitól való elválasztottság megszüntethető. Ezt maga a létegyeség tapasztalatának maradéktalan érvényesülését biztosító gondolkodás valósítja meg.

Az intellektuális közvetítés történelmi lehetőségeinek kimerülése miatt az intellektuálisan már formulázott szellemi-kulturális nézőpontok mindegyike egyaránt érvényesnek mutatkozik, és közben egyikük sem alkalmas a többi egybefogására, ezért kölcsönösen lerontják egymást. Az orosz társadalom Bizánc egykori önfeladását megismételve, a civilizáció intézményének a szellemi-kulturális szempont képviselőtét korlátozó fönntartását nem vállalja, a Nyugat pedig — tekintet nélkül a kultúrtörténet legújabb fejleményeire — a kultúra ci-

vilázációs biztosítékait még mindig kielégítőeknek véli. A zsidó hagyomány — kultúrtörténeti várakozásainak kézzelfoghatóvá tételétől tartózkodva, a megvalósítása érdekében teendő személyes erőfeszítésekről lemondva — a civilizációt a kultúrával örökre összeegyeztethetetlennek találja. A keresztény kultúra pedig érvényének kérdésessé tétele fölött szemet hunyva úgy viselkedik, mintha civilizáció és kultúra ellentéte kiegyenlítőddött, az Ország már eljött volna. Míg a magyar kultúra más keresztény kultúráktól és a zsidó hagyománytól eltérően intellektuálisan kidolgozott metafizikai felfogással nem rendelkezik, s emiatt kulturális tapasztalata elismertetésének útját nem találja, az intellektuális közvetítés illúziójának az előbbieken esetében közvetlen, az utóbbi esetében pedig közvetett elfogadása kulturális tapasztalata elismertetésének az ára.

Az ontikus kultúrtörténet ezen szellemi-kulturális nézőpontok közötti közvetítésre vállalkozik. A zsidó hagyomány irányában a személyesség egyetemes létalapozó szempontját képviseli, a lét rendje szerint hisz a civilizáció "megkeresztelhetőségében", civilizáció és kultúra ellentét a lét rendje szerint valónak tekinti. Ugyanakkor annak kiegyenlítését, az Ország eljövételét a többi keresztény kultúrától eltérően nem individuális értékképviselő útján, nem a szellem kiválasztottjai révén kívánja elérni, hanem a kultúrtörténeti értelemteljesülés eredményének tekinti. Sem nem hajlandó — szemben az ortodox hagyománnyal — a kultúra kedvéért a civilizáció működtetéséről lemondani, sem a civilizációs célok érdekében a kultúra szempontjának nyugati típusú korlátozását nem tartja megengedhetőnek. Ezen ellentétek értelmes egybefogását, megvilágításuk eredményeit kizárólag a kinyilatkoztatásból — vagyis a létigazság kultúrtörténeti tapasztalatából — származó személyességtől várja: az igazság föltétlenül érvényesítését megengedő, a már megszentelt testként működő civilizációban fellépő igaz emberektől.

III.

Az ontikus kultúrtörténet olyan szemléletmód, amely figyelmét nem korlátozza a világ dolgainak megismerésére, hanem a gondolkodást megalapozó szellemi tapasztalás kultúrtörténeti folyamatának megvilágítására is törekszik, mert azt tekinti a hiteles tájékozódás előfeltételének. Mind a lét, mind a kultúrtörténet mozzanatának hangsúlyozása azt célozza, hogy a metafizika ne rekedjen meg az ész elvont terében és idejében, hanem megtalálja a kapcsolatot a szellemi tapasztalás eleven és konkrét folyamatával. Ezáltal a szellemi tapasztalat teljes köre intellektuálisan megvilágíthatóvá, a gondolkodás pedig hitelessé, vagyis a bibliai igaz emberség szerepköre az egyetemes, a civilizáció polgári létezési módját is integráló, most már keresztény-zsidó kultúrában megújíthatóvá válik, meghaladva mind a világi tudomány redukcionista önkorlátozását, mind pedig az egyházi gondolkodásnak azt a kényszerét, hogy a hívők kollektív bölcsessége révén kialakított, a filozófia nyelvén megfogalmazott dogmáit a személyes belátás köréből kivonja, és intellektuális megvilágításukról lemondjon.

Ontikus kultúrtörténetinek nevezhető az olyan gondolkodás, amely világ és igazság, a szellemi tapasztalatokat teremtő kultúra és az érvényesítésüket elfogadó civilizáció, a szellemi tapasztalat képviselőre vállalkozó kiválasztott, illetve azt elismerő, tiszteletben tartó polgári beállítottság pusztán ésszel fel nem oldható, de mégis értelmes, mert személyesen

egybefogható ellentétében mozog. Művelője mindenki, aki ennek a követelménynek eleget tesz. Az elvi általánosságok szintjén azonban több nem mondható, mert a személyességnek a — gondolkodást teremtő — elvét vállaló ontikus kultúrtörténet nem rendelkezik pozitívan számba vehető ismérvekkel, viszont művelőjével szemben határozott követelményeket támaszt, és a nekik való — mindig személyes, általános jellegű szabályokba sosem foglalható — megfelelés a mindenkori problémák megoldásának biztosítéka.

Tulajdonképpen hiba az ontikus kultúrtörténet mibenlétét túlzottan feszegetni, minél görcsösebben kérdezzeti valaki, annál kevésbé lesz képes követelményeinek megfelelni. Hogy ki mikor mennyire és mi módon tud a gondolkodás (az ontikus kultúrtörténet által számontartott) igényeinek eleget tenni, lényege szerint személyes kérdés, a szellemi tapasztalatnak, a műveltségnek, a vállalására való személyes hajlandóságnak és képességnek a függvénye. Ha valakinek nehézségei vannak az ontikus kultúrtörténet művelése közben, annak nem elsősorban a — kézikönyvszerűen ki nem fejthető — rendszerében való tájékozódás segít. Leküzdésükre ugyan kaphat személyére szabott tanácsokat, de természetesen az a legtermékenyebb, ha önmagát faggatva igyekszik szemléletét hitelesíteni. Az ontikus kultúrtörténet ismérveinek felsorolását lehetetlenné teszi az is, hogy mint művelője, a körén belül fölmerülő probléma is személyes, minden újabb kérdésföltevés egész rendszerének újragondolását jelenti.

A szemlélet mibenlétére irányuló kérdésnél értelmesebb az, amely elismertetésének föltételeit feszegeti. Ezzel kapcsolatban az mondható, hogy a szellemi tapasztalat hiteles megvilágítására vállalkozó szemlélet akkor válik elfogadhatóvá, ha a világban polgárjogot nyer a szellemi tapasztalat érvényesítésének igénye. Ez csak akkor lehetséges, ha a civilizációt a kultúra szolgálatába állítjuk, és ily módon a civilizáció mint kultúránk teste a hagyományban kapott ígéret szellemében szent testté válik. Valamely irányzat vagy szemléletmód érvényének — manapság szokásos — pozitív észérvekkel való bizonyítását, a szellemi teljesítményeknek a világhoz, a civilizáció pillanatnyi állapotához igazítását, vagyis a nem hiteles, polgári tudomány eljársmódját ez esetben a világnak, a civilizációnak a kultúrtörténet szellemi mozgásaihoz igazítása helyettesíti. Az ontikus kultúrtörténet ezen célkitűzés alkalmas eszközévé válhat.

Érvényében a hagyomány sugallatára hallgató értelmiségi hisz, és alkalmazásával hitének szellemi teljesítményt szülő erejét bizonyítja. A szemléletmód mibenlétének túlzott fontosságot a kultúratisztelő polgár tulajdonít, mert a hagyomány képviselőjével és érvényesítésével kapcsolatos nehézségeit nem érti. Jelentőségének és érvényének kézzelfogható bizonyítását viszont csak a kultúrát nem tisztelő polgár igényli, aki a hagyományról mit sem tud, és a szellemi tapasztalatot semmibe veszi.